

çileri olurdu; hatta dilsizlerden ustalığına yükselenlere bile rastlanırdı. II. Abdülhamid, imparatorluğu otuz üç yıl idare ettiği Yıldız Sarayı'nda gizli haberlerin dışarıya ulaştırılmasında ve bazı şeylerin saraya getirilmesinde cüce ve dilsizlerden faydalanmıştır (Uluçay, s. 8, 15). Bu zümre varlığını devletin yıkılışına kadar korumuştur.

Dilsizler padişah ve devlet erkânı ile özel işaretlerle anlaşır, verilen emirleri ustalıklı ve en kısa yoldan gerekli yerlere iletirlerdi. Bu bakımdan padişahın gizli emirlerini arz ağaları denilen Dârüssaâde ağasına, kapı ağasına, silâhdar ağaya, başçuhadar vb. ağalara çok defa bunlar tebliğ ederlerdi. Bu özellikleri sebebiyle oldukça rağbet gören dilsizlerin en kalabalık ve etkili oldukları dönem III. Murad'ın saltanatı zamanıdır (1574-1595). Dilsizler cücelerle birlikte padişahı etkileri altına almışlar, hatta uzun süre saraydan cuma selâmılığına çıkmasını dahi önlemişlerdi. III. Mehmed tarafından bunların çoğu saraydan uzaklaştırılmışsa da (Selânikî, II, 441) Sultan İbrâhim ve IV. Mehmed döneminde yine devlet işlerinde etkili bir rol oynamışlardır.

Nöbette olmadıkları zamanlarda Ağalar Camii önünde toplu olarak bekleyen dilsizler aralarında işaretle konuşurlardı. Bu konuşma sadece bazı belirli şeyleri anlatmaktan ibaret olmayıp masal, hikâye nakletme, dinî ve hukukî konuları tartışma derecesine varabilirdi (Rycaut, s. 34). Bunların bir kısmının okuma yazma bildiği (Atâ Bey, I, 171), bazılarının da dışarıya bilgi sızdırdıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Sadrazam Köprülüzâde Fâzil Mustafa Paşa, kızlar ağasının Sultan II. Ahmed'e kendi aleyhinde söylediği sözleri Mehmed adlı bir dilsizden öğrenmişti (Kantemir, III, 211-212). Padişahların şehir içi gezilerinde halka çil para dağıtma hizmetini de dilsizler yapardı. Biniş denilen padişah gezilerine çok defa musâhib dilsizler de katılır, çeşitli komikliklerle padişahı eğlendirirlerdi (Hızır İlyas, s. 80-81). Dilsizler cellât olarak da vazife görmüşlerdir. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa'nın bunlar tarafından boğularak idam edildiği bilinmektedir. XVII. yüzyılda İstanbul'a gelen J. B. Tavernier'ye göre dilsizler ve cüceler boş zamanlarını genellikle kavuk sararak geçirirlerdi (*Topkapı Sarayında Yaşam*, s. 82). Kanûnî Sultan Süleyman'ın,

son seferi esnasında Sigetvar'da vefatı üzerine öteki Enderun halkı gibi dilsizlerin de çullar giyip matem tuttıklarını Selânikî kaydeder (*Tarih*, I, 50).

Mûtat ulûfelerinden başka öteki rikâb hizmetkârları gibi nöbetçi dilsizlerin de rikâb-ı hümâyuna dahil olanlardan aldıkları belli aidatları vardı. Ayrıca kendilerine bayramlarda üçer esvaplık kumaş verilir. Padişahın diğer iç oğlanlarıyla birlikte zaman zaman dilsizlere de birer altın ihsan etmesi âdetti (Koçi Bey, s. 83; *TV*, I, 468). Bahşış tutarlarının yılda kişi başına 30 altını bulduğu anlaşılmaktadır.

Dilsizlerin özel üniformaları ve merasim kıyafetleri vardı. Bayram ve cuma günleri bol yenli istüfeden ağır kaftan üzerine bol yenli kontoş kürk giyerler, başlarına Has odalılara mahsus "düz kaş" denilen işlemeli kavuk takarlar, bellerine de donluk şal kuşanırlardı; ayrıca bellerinde altın köstekli, mücevherli bıçak taşırlardı. Normal günlerde de başlarına, sol tarafına sırmadan uzunca bir dil resmi bulunan kısa takke, sırtlarına öteki koğuş mensuplarının giydiği kaftan ve dolama giyerler, bellerine de kanun kuşağı, yazın ise şal kuşanırlardı. Dolamaları gül, şeftali veya menekşe renkli çuhadandı. Dilsizler evlerine gidince öteki ağalar gibi başlarına paşalı kavuğu giyerler, bellerine donluk şal kuşanırlardı. Başdilsizlikten nanpâre alanların, yani belli bir tahsisat veya musâhiblikle çırağ buyurulanların öteki musâhibler gibi mevsime göre arkalarına bol yenli kürk, başlarına ise yine paşalı kavuğu giymeleri âdetti (Atâ Bey, I, 283).

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Tarih* (İpsirli), I, 50, 258, 264; II, 441, 444, 518; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 83; "Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Lâyhâsı" (nşr. Faik Reşit Unat), *TV*, I, 468; J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam* (trc. Peran Üstündağ), İstanbul 1984, s. 82; Rycaut, s. 34-35; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1980, III, 211-212, 442; d'Ohsson, *Tableau général*, VII, 45; Hızır İlyas, *Letâif-i Enderûn*, İstanbul 1276, s. 80-81, ayrıca bk. tür.yer.; Atâ Bey, *Tarih*, I, 171-172, 283; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 305; a.m.f., *Saray Teşkilâtı*, s. 55, 75, 88, 311, 330; Danışmend, *Kronoloji*, II, 284; İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 62-65; Reşat Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, ts., s. 133; M. Çağatay Uluçay, *Harem*, Ankara 1985, s. 8, 15, 141; *TA*, XIII, 277; Pakalın, I, 237; B. Lewis, "Dilsiz", *El²* (Fr.), II, 285-286.

DİMETOKA

Yunanistan'da Trakya kesiminde eski bir Osmanlı kasabası.

Bugün Didymôteikhon veya Demotika adıyla anılmakta olup Türkiye sınırına yakın, Edirne'nin 40 km. güneyinde ve Uzunköprü'nün 20 km. batısında Evros vilâyetine (Nomos) bağlı yaklaşık 10.000 nüfuslu bir kasabadır (1981'de nüfusu 8571). Kasabanın bir kısmı kayalık plato, bir kısmı ise Kızıl Deliçay'ın (Erythropotamos) Meriç nehrine bağlandığı yerdeki düzlük arazi üzerinde kurulmuştur. Plato kısmında büyük bir Bizans ve Osmanlı kalesinin kalıntıları bulunmaktadır. Dimetoka Bizans döneminde Trakya'nın en önemli müstahkem kasabası olup Osmanlı döneminde (1361-1912) bir ilim merkezi ve Osmanlı sultanlarının zaman zaman gelip kaldıkları bir yerdi. Bu sebeple kalenin bulunduğu tepede sultanlar için büyük bir saray yapılmıştı. Edirne'nin fethine kadar I. Murad'ın, daha sonra da Şehzade Mûsâ Çelebi ve Fâtih Sultan Mehmed'in burada ikamet ettiği söylenmektedir. Fâtih'in oğlu Bayezid burada doğmuştur. Yıldırım Bayezid'in inşasına başladığı ve oğlu I. Mehmed'in 824'te (1421) tamamladığı Rumeli'nin en büyük camii Dimetoka'dadır. Küçük şehrin silüetine hâkim olan bu cami hâlâ ayaktaadır.

Dimetoka'nın, İmparator Trajanus (98-117) tarafından düzlük arazide kurulan Plotinopolis'in yerini aldığı belirtilir. Plotinopolis Barbar istilâları sırasında tahrip olunca Bizans İmparatoru I. Iustiniyanos (527-565) tarafından Kızıl Deliçay nehriyle çevrili platoda tekrar kurulmuş, yeni şehir çift surla çevrildiği için buraya "çift surlu" anlamına gelen Grekçe Didymôteichon adı verilmiş ve bu isim Türk hâkimiyeti döneminde Dimetoka şeklini almıştır. 813'te Türk/Bulgar Hanı Krum tarafından ele geçirilen şehrin adı eski bir kitâbede Kastron Didymôteichon olarak zikredilir.

III. Haçlı seferi sırasında 1189'da Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa tarafından alınan, kadınlar ve çocuklar hariç bütün halkı katledilen (yaklaşık 1500 kişi) Dimetoka bundan sonra Bulgarlar'ın saldırılarına uğradı. 1206'da Çar Kalyan kumandasındaki Bulgar ordusu Dimetoka'ya iki defa saldırdı; ikinci hücumda kuşatma altına alınan şehrin sur-

DİMETOKA

ları yıkıldı ve birçok kişi hayatını kaybetti. Bundan az sonra Konstantinopol'ün Haçlı idarecileri tarafından geri alınarak yeniden inşa edildi. 1230-1246 yılları arasında Bulgarlar'ın hâkimiyetinde kaldıysa da bu son tarihten itibaren Bizans'ın yönetimi altına girdi. V. İoannes Palaialogos ve İoannes Kantakuzenos arasında çıkan Bizans iç savaşları sırasında önemi daha da arttı. Bu dönemde Bizans ordusunda bulunan ücretli Türk askerlerinin, özellikle Aydınoğlu Gazi Umur Bey idaresindeki kuvvetlerin askerî üssü haline geldi ve Enverî tarafından kaydedildiği üzere Umur Bey'in Sırp'lar'a karşı saldırılarında harekât noktası olarak kullanıldı.

Bizans kroniklerine göre Dimetoka'nın Osmanlılar tarafından zaptı 1361'de, Hacı İlbey liderliğinde yarı bağımsız hareket eden akıncılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Floransalı tarihçi Matteo Villani, Osmanlı gazilerinin Dimetoka'yı alış tarihini 1359 ve 1361 olarak vermektedir. Dolayısıyla Villani'den alıntı yapan tarihçiler 1359 tarihini kabul etmişlerdir. Babinger, Schreiner ve Vogiatzis ise Kasım 1361 tarihinin daha doğru olacağını savunmaktadır. Osmanlı kroniklerine göre kale, dışarı çıkan tekfurunun yakalanması sonucu Hacı İlbey'e teslim olmuş, buna karşılık halkın can güvenliği ve malî teminat altına alınmıştır. Burayı ele geçiren Osmanlılar, Orta Meriç bölgesinin tamamını kontrol altına alarak Kuleli Burgaz (Pythion), Efremköy (Feruggion) ve Şeyh Bedreddin Simâvî'nin doğum yeri olan Simavna (Ammovounon) gibi küçük kaleleri zaptettiler.

Osmanlılar Dimetoka'yı aldıktan sonra burayı kaza haline getirdiler. XVI. yüzyılın başında bu kazaya bağlı en az 198 köy vardı. Edirne'nin fethinden önce Osmanlı sultanlarının burada oturmaları

ve Yıldırım Bayezid'in Rumeli'nin en büyük camiini bu şehirde inşa ettirmesi Dimetoka'nın bu ilk dönemlerindeki önemini ortaya koyar. Eski Bizans yapısı olan iç kaledeki Osmanlı sarayı ise uzun yıllar varlığını sürdürmüştür.

XIV. yüzyıl Bizans Dimetokası'nın nüfusu hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Sur içinde kalan kısmın 20 hektar olduğu ve Bizans şehirlerinde hektar başına genellikle 80-100 kişi düştüğü göz önüne alınırsa Dimetoka'nın o zamanki nüfusunun 1600-2000 civarında olduğu tahmin edilebilir. Gregoras ve Kantakuzenos tarafından kesin şekilde belirtildiği üzere Bizans'ın son döneminde surların dışı da yerleşmeye açılmış durumdaydı; fakat 1342 yılındaki Bizans iç savaşları sırasında burasının ortadan kalktığı sanılmaktadır. Osmanlılar'ın eline geçtikten sonra dışarıdan getirilen Türk aileleri, eski kale dışında yeniden oluşturulan mahallelere yerleştirilmişlerdi. Surla çevrili kesimde özellikle kiliselerin etrafında hristiyan gruplar toplanmıştı. Bu durum, Osmanlı kroniklerinin şehrin savaşmaksızın teslim olduğu şeklindeki bilgilerini doğrulamaktadır.

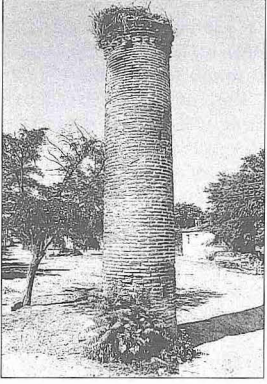
Osmanlılar'ın Dimetoka'da kurduğu ilk sosyal ve dinî kurum Abdal Cüneyd Zâviyesi'dir. Buranın dervişleri, şehrin zaptından kısa süre sonra I. Murad döneminde buraya yerleşmişlerdi. En eski eğitim kurumu ise Yıldırım Bayezid'in şehzadeliliği zamanında 1389'dan önce yaptırdığı medresedir. Bu medreseden, 1530 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki vakıflarıyla ilgili bir kayıta "Medrese-i Çelebi Yıldırım Han" şeklinde bahsedilir (BA, TD, nr. 370, s. 35). Evliya Çelebi de aynı medreseye temas etmiştir. Hakkında daha çok bilgi bulunan diğer bir medrese de Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa'nın oğlu Oruç Bey tarafından 803'te (1400-1401) kurulmuştur. Oruç Bey ayrıca Fısıltı Hamamı olarak bilinen bir de hamam yaptırmıştır. 1329 (1911) tarihli *Edirne Vilâyeti Salnâmesi* hamamın binasının sağlamlığından bahseder. Şehrin güneybatı kesimindeki bu hamam 1991 yılında harabe halinde bulunuyordu. II. Murad döneminde bir ara Rumeli beylerbeyiliği yapan Oruç Bey'in türbesi de Dimetoka'dadır (*Edirne Vilâyeti Salnâmesi* [1310 senesi], s. 340). XVIII. yüzyılda yeniden yapılan bu türbe, bugün bütün mezar taşları kaldırılmış olan eski bir müslüman mezarlığının kenarında tarihî bir bina halinde korunmakta ve ziyarete açık bulunmaktadır. Yıldırım Bayezid döne-

minden kalma diğer önemli yapılar bir hamam ve Kuyumcu mahallesinde Ahî Denk için yaptırılan zâviyedir (BA, TD, nr. 370; nr. 470). Buna, daha önce zikredilen dört sütunlu ve iki ahşap kubbeli Beyazıt Camii de ilâve edilebilir. Yıldırım Bayezid tarafından başlatılan ve oğlu Çelebi Mehmed zamanında tamamlanan bu binanın ahşap kubbelerinin o dönemden kaldığı ve yeni yapılmadığı, buranın ağaç malzemesi üzerinde yapılan bir araştırmada (dendrochronology) bunun 823-824 (1420-1421) tarihli kitâbelerle aynı yıla ait olduğu tesbit edilmiştir. Caminin mimarı, Yeşilcami'yi yapan İvaz Paşa ve Amasya'daki Bayezid Paşa Camii-Zâviyesi'nde çalışmış olan Tugan (Doğan) b. Abdullah'tır. Kitâbede ise yalnızca Çelebi Sultan Mehmed'in adı geçer. Fakat XIX. yüzyıl salnâmelerinde olduğu gibi XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde de bu camiden "Câmi-i Atîk-i merhûm ve mağfûrûn leh Sultan Yıldırım Bâyezid Han" şeklinde bahsedilmektedir. Bilindiği kadarıyla caminin kendine has bir vakfı yoktur. XVII. yüzyılda cami personelinin maaşı Filibe vilâyeti cizye gelirlerinden ödenmekteydi.

Dimetoka'nın Osmanlı dönemindeki durumu hakkında ilk bilgi, 1433'te burayı iki defa ziyaret eden Bertrandon de la Broquière tarafından verilmektedir. Ona göre Dimetoka güzel bir kaleye sahip iyi bir kasaba hüviyetini taşıyordu ve burada yaklaşık 400 kadar ev bulunuyordu. İkinci gelişi sırasında şehri "Dimotiq" adıyla zikreden Broquière burayı ilk gelişinden daha iyi bulduğunu, padişahın hazinelerini burada sakladığını ve burayı muhafaza ettiğini de belirtir. Bu yüzyılda şehirde bazı eserler de inşa edildi. XV. yüzyıla ait olup kaynaklarda adı geçen eserler arasında II. Murad'ın adamlarından Kutluca Bey Mescidi, II. Bayezid'in veziri Karagöz Bey (sonra paşa) Mahallesi Mescidi, Karagöz Paşa Medresesi ve Nasuh Bey Camii, imareti, zâviyesi ve hanı sayılabilir. Ancak bu eserlerden hiçbirisi günümüze kadar gelmemiştir. Silistre ve İskenderiye sancak beyliklerinde bulunan Nasuh Bey II. Bayezid'in kızı Şah Hatun'la evlenmiş ve 910'da (1504-1505) kendilerine Beyköy temlik edilmişti. Bunların bu köyde bir camii ve bir de sıbyan mektebi mevcuttu. 1327 (1909) tarihli *Edirne Vilâyeti Salnâmesi* Nasuhbey köyünde Kara Baba Tekkesi'nden de bahsetmektedir ki bu tekke Nasuh Bey vakfına sonradan ilâve edilmiş olmalıdır.

XV. yüzyılda Osmanlılar tarafından yeniden inşa edilen şehir kalesinin batı kapısı - Dimetoka

XV. yüzyıla ait
Köprübaşı
Camii'nin
minaresinin
kalıntısı -
Dimetoka

Dimetoka'nın nüfusu ve nüfus yapısı hakkında XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde ve daha sonraki dönemlere ait diğer bazı kaynaklarda ayrıntılı bilgiler vardır. Bu kaynaklardan anlaşıldığına göre Osmanlı dönemi boyunca Dimetoka, İslâmî hayatı yansıtan binalarla süslü, fazla büyük olmayan bir şehir olarak kalmıştır. 1516-1517'de Dimetoka'da 203 hânedan ibaret on müslüman, 111 evden oluşan üç hıristiyan ve on yedi evden oluşan bir yahudi mahallesi bulunuyordu (BA, TD, nr. 77, s. 139 vd.). Müslüman nüfusun yarıya yakınını sonradan müslüman olmuş gruplar oluşturuyordu. Bu sayının kabank olmasının sebebi, XII. yüzyılda Bizanslılar'ın bölgeye yerleştirdikleri hıristiyan Peçenek Türkleri'nin dil birliği dolayısıyla kolayca müslüman olmalarıdır. Bu dönemde Türkçe isimli birçok hıristiyan köyünün mevcudiyeti de bu fikri doğrular mahiyettedir (Akalan, Başkilise, Çekirdekli, Çobanlı, Gökçepınar, Ketenlik, Kozluca, Saltuk, Soğanlı, Üçpınar vb.). 1528-1530 tarihli *Tahrir Defteri*'ne göre şehirdeki müslümanların sayısında önemli bir azalma olmuş (165 hâne), buna karşılık hıristiyan aile sayısı artmıştır (145 hâne). III. Mehmed dönemine (1595-1603) ait tahrir defteri müslümanları 365, hıristiyanları 170 ve yahudileri yirmi sekiz hâne olarak vermektedir. Bu rakamlara göre Dimetoka'nın nüfusu yaklaşık 2600-2800 arasındaydı ve bunun % 65'i müslümandı. 1626-1627 tarihli *Cizye Defteri* ise hıristiyan nüfusun sürekli arttığını göstermektedir.

XVI. yüzyılda şehirde birkaç yeni medrese, cami ve büyük bir de hamam yapılmıştı. Yeni yapılanlar arasında Perviz Efendi, Cerrahbaşı ve Abdülvâsi Efendi medreseleri sayılabilir. Abdülvâsi Efendi (ö. 945/1538-39) ayrıca bir cami ve mektep de inşa ettirmişti. XVI ve XVII. yüzyıllarda burada en az altı medrese bulun-

yordu ki bu da şehrin önemli bir ilim merkezi olduğunu gösterir. Ayrıca Dime-toka'da Nişancı Feridun Ahmed Bey'in bir camii ile büyük bir hamamı vardı. Abdurrahman Hibri Efendi bu binanın 979'da (1571-72) yapıldığını ve 1030'da (1620-21) tamir edildiğini yazar.

XVII. yüzyılda Dimetoka'daki Oruç Paşa Medresesi'nde müderrislik yapan (1636) Abdurrahman Hibri, şehrin bu yüzyılın otuzlu yıllarındaki durumu hakkında kısa fakat doğru bilgiler verir. Kalenin ve bazı tarihî eserlerin tavsifini yaptığı gibi medresede görev yapan müderrislerin listesini de kaydeder. 1668 Ocağında Dimetoka'ya gelen Evliya Çelebi önce şehrin kalesini anlatır; burada dizdardan başka müslüman bulunmadığını, 100 kadar kiremit örtülü evde gayri müslimlerin yaşadığını, kale dışındaki asil şehir kesiminde on iki mahalle, bağlık ve bahçelik 600 ev, on iki cami ve mescid bulunduğunu yazar. Evliya Çelebi'nin bahsettiği cami ve mescidler çevresinde teşekkül eden bu mahalleler, XVI. yüzyıl tahrir defterlerindekiyle benzerlik göstermektedir. Evliya Çelebi'nin kale içindeki gayri müslimlerle ilgili olarak verdiği bilgi de doğru olmalıdır. Nitekim tahrir defterlerine göre dört hıristiyan mahallesinin üçü kiliselerin ismini taşımaktadır (Aya Nikola, Aya Dimitri, Manastır). 1626-1627 tarihli *Cizye Defteri*'nde gayri müslimlerin 197 hânedan ibaret olduğu kaydedilmekte, ayrıca bir de hıristiyan Arnavut mahallesinin kurulmuş bulunduğu görülmektedir. Bu mahalle, 1600 yılı civarında âsi Arnavut dağlılarının göç ettirilmeleriyle ilgili olmalıdır. Dimetoka kazasına bağlı Arnavut adlı birkaç köyün bulunması bu görüşü kuvvetlendirmektedir. XIV. yüzyıl sonlarından itibaren ortadan kalkan Rum piskoposluğu da yeniden teşkilâtlandırıldı ve 1565'te şehirde bir piskopos ikamet etmeye başladı.

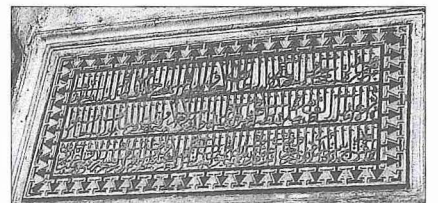
XVIII. yüzyılda Dimetoka gelişmesini sürdürdü; Osmanlı topraklarına sığınan İsveç Kralı Demirbaş Şarl (XII. Charles), 1713 Şubatından 1714 Ekimine kadar burada oturdu. XIX. yüzyıla gelindiğinde Dimetoka nüfusunun sadece % 32'sini müslümanlar oluşturuyordu. Bu yüzyıla ait en doğru bilgi 1833-1835 yıllarına ait nüfus sayımı kayıtlarındadır (BA, D.CRD, nr. 40.194). Buna göre toplam on üç mahalle vardı (Abdal Cüneyd, Arnavut, Cercer, Cizyedar / Haraççı, Hisar, Köprübaşı, Kum, Kuyumcu, Medrese, Pazarbeyli, Tatarlar, Yahudi, Zincirli). Kale içindeki

hıristiyan mahalleleri tek bir ad altında (Hisar mahallesi) yer alırken mahalle adı altında belirtilmeyen biri hıristiyan (40 kişi), diğeri yahudi (57 kişi) iki de cemaat kaydedilmişti. Bunlar muhtemelen şehre yeni gelen zümrelerdi. Tamamen gayri müslimlerle meskûn olan Arnavut (183 kişi), Hisar (356 kişi) ve Yahudi (374 kişi) mahalleleri dışında diğerleri müslüman mahallelerine yayılmış durumdaydı. Defterde yer alan nüfusla ilgili rakamlar sadece erkek nüfusu (yetişkin, bülûğ çağına ermiş ve çocuk) içine almakta olup tahmini de olsa toplam nüfusu bulmak için verilen sayının iki katını almak gerekir. Buna göre müslüman erkek nüfusu 910, gayri müslim erkek nüfusu ise 1924 idi. Şehrin en kalabalık mahalleleri tamamen müslümanlarla meskûn Kum (326 kişi), müslim-gayri müslimlerin birlikte oturduğu Kuyumcu (14 müslüman, 313 gayri müslim), Pazarbeyli (112 müslüman, 91 gayri müslim), Tatarlar (97 müslüman, 161 gayri müslim), Zincirli idi (63 müslüman, 120 gayri müslim). Kum mahallesinden başka Cercer (altmış dokuz kişi) ve Cizyedar'da (elli beş kişi) sadece müslümanlar oturuyordu. Diğer mahallelerden Abdal Cüneyd seksen bir müslüman, kırk altı gayri müslim, Köprübaşı yetmiş altı müslüman, seksen dört gayri müslim, Medrese on yedi müslüman, altmış iki gayri müslim erkek nüfusa sahipti.

Bütün bu rakamlara göre bu tarihte Dimetoka nüfusunun 5670 olduğu ve XVI. yüzyıla göre iki kat arttığı, nüfusun % 32'sinin müslümanların teşkil ettiği (1595'te % 65 idi) anlaşılmaktadır. Şehir içindeki müslüman nüfusta görülen bu düşüş kazada da meydana gelmiştir. 1528-1530'da kaza nüfusunun % 78'i müslüman iken 1835'te bu oran % 52'dir.

Zaman içinde Dimetoka kazasının idarî sınırları da değişmiştir. XVI. yüzyıla kadar Uzunköprü ve çevresi Dimetoka sınırlarına dahil iken daha sonra burası

Celebi Sultan Mehmed Camii'nin taçkapısı üzerindeki kitâbe - Dimetoka

kaza statüsüne kavuşmuştur. Aynı şekilde Dimetoka'nın bazı köyleri Sofulu kazasına bağlanmıştır. 1835'te Dimetoka kazası Cebel ve Sahrâ nahiyeleriyle 130'un üzerinde köyden meydana geliyordu. 1878'de kazanın büyük bir kısmı Ortaköy (Ivajlovgrad) kazası olarak yeniden teşkilâtlandırılmıştır. Aynı tarihten sonra Dimetoka toprakları Karaca Halil, Kara Kilise, Kuleli Burgaz, Saltuk adlı dört nahiyeye bölünmüştü, köy sayısı ise kırk ikiydi.

Trakya'nın iç kesiminde kurulmuş olmasından dolayı askerî önemi fazla olmayan ve 1530'larda sadece bir dizdar kethüdâ ve imam ile on sekiz askerin bulunduğu Dimetoka, Osmanlı yönetiminde kaldığı sürenin büyük bir kısmında II. Bayezid'in Edirne'deki külliyesine bağlı bir vakıf durumundaydı. 1528-1530 tarihli tahrir defterlerine göre örfî vergi gelirleri devlete, şer'î gelirler de vakfa aitti. Şehir yanında kazada da on iki vakıf köyü vardı.

Evlîya Çelebi'ye göre Dimetoka'da beş tekke bulunuyordu. Fakat bu tekkelerin hangi tarikatlara ait olduğu belirtilmemiştir. XIX. yüzyıl tarihçisi Bâdî Efendi Bektaşîyye ve Nakşibendîyye tarikatlarının varlığından bahseder. Yine Evlîya Çelebi'ye göre Dimetoka'da şu evlîyalar bulunmaktaydı: Cüneyd Baba, Sâmi Baba, Tebrizî Baba, Mürsel Baba, Gazi Ferhad Baba, Mollacık Efendi ve Ayvaz Baba. Bunlardan bazıları Bektaşî idi. En meşhur olanı Balım Sultan'ın babası Mürsel Baba'dır. Hacibektaş'a gitmeden önce Balım Sultan, Dimetoka'nın 32 km. batısındaki Kızıl Deli Sultan Tekkesi'nin şeyhiğini yapıyordu. 1310 (1892-93) tarihli *Edirne Vilâyeti Salnâmesi*'nde Mürsel Baba Tekkesi'nin Nakşibendî tekkesi olarak zikredilmesi, herhalde II. Mahmud'un Bektaşîliği yasaklamasından ve bazı Bektaşîler'in kendilerini Nakşibendî göstermesinden kaynaklanmaktadır. Kissling'e göre özellikle Dimetoka'nın batısı Bektaşîler'in merkezi durumundaydı (*Beiträge zur Kenntnis*, s. 83). 1310 tarihli salnâmede Uşşâkiyye tarikatına bağlı Muslihuddin ve Sofu Şâhin tekkeleri de zikredilmektedir. 1327 (1909) tarihli salnâme, bunlara İvaz Baba Tekkesi ve Bektaşî tekkesi Abdal Cüneyd'i de ilâve etmektedir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus ordusu Dimetoka'yı işgal etti ve eski kale ile Sultan Sarayı'nı tamamen tahrip etti. Kalenin bir kısım kalıntıları mevcutsa da saraydan bir taş bile kalmamış-

tır. Şehrin Osmanlı yönetimindeki son günlerine ait bir fotoğraf, Edirne salnâmesi ile Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsü'l-a'lâm* adlı eserinde mevcuttur (III, 2216). Bu sonuncu esere göre şehrin nüfusu 8707 olup yedi cami, üç mescid, üç tekke, üç kilise ve bir havra bulunmaktaydı. 1300 (1883) tarihli sayıma göre kazanın tamamının nüfus dağılımı şöyle idi: 8083 müslüman, 16.361 Rum, 1153 Bulgar, 628 yahudi ve 216 Ermeni. Müslümanların sayıca azlığı ibadethane sayılarına da yansır. Nitekim buradaki yirmi üç cami ve mescide karşılık otuz üç kilise vardı. Fakat okul konusunda müslümanlar daha iyi durumdaydı. Müslümanların on sekiz ilkokuluna karşılık hıristiyanların on üç okulu bulunuyordu. Bulgarlar'ın ve Ermeniler'in okulları ayrı idi (*Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2217). Şehirde sadece bir rüşdiye mevcuttu.

Balkan savaşları sırasında ve Bulgar işgalinden sonra Dimetoka bir Türk-İslâm merkezi olmaktan çıktı. 1922'de kasaba Yunanistan'a bağlandı. Müslümanların şehri terketmesi ve sonradan gereken önemin verilmemesi yüzünden Dimetoka eski önemini tamamen kaybetti. 1920 ve 1930'larda Osmanlı eserleri tahrip edildi. 1961'de şehrin nüfusu 7278 idi. Bugün Dimetoka'da Türk nüfusu yok gibidir. Sadece 200 müslüman Çingene'nin bulunduğu bilinmektedir. I. Bayezid'in büyük camii ve Bizans kalesinin kalıntıları hâlâ şehre hâkim durumdadır. Cami bir ibadethane olarak kullanılmamakla beraber Yunan Arkeoloji İdaresi'ne bağlı tarihî bir eser olarak korunmaktadır. Bunların yanı sıra tarihî iki hamamın kalıntıları, Oruç Paşa Türbesi, Köprübaşı Mescidi minaresinin bir kısmı ve kalenin batı kapısı günümüzde de mevcuttur. Önemi ne olursa olsun bunların dışındaki binalar izi dahi kalmaksızın yok olmuştur.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde bir ilim ve kültür merkezi olan Dimetoka'da bazı meşhur devlet ve ilim adamları da yetişmiştir. Bunlar arasında, ulemâdan Şücâüddin İlyas Rûmî (ö. 920/1514-15), Vezîrâzam Sürmeli Ali Paşa (ö. 1695), şair ve âlim Abdülvâsi sayılabilir. Ulemâdan eş-Şekâ'îku'n-nu'cî mâniyye müellifi Taşköprizâde Ahmed Efendi şehirdeki Oruç Paşa Medresesi'nde müderris olarak bulunduğu gibi (1525) Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezîrâzamı Lutfî Paşa da azledildikten sonra uzun yıllar buradaki çiftliğinde münzevi bir hayat yaşamış ve eserlerini kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, TD, nr. 77, s. 139 vd.; nr. 370, s. 35; nr. 470; nr. 648; BA, MAD, nr. 5625, s. 3; BA, D.CRD, nr. 40.194; TK, TD, nr. 65; *Çizye Defteri (1626-1627)*, Sofya Millî Ktp., nr. F. 138/65; Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 73-77; Abdurrahman Hibri, *Enüsü'l-müsâmirin ft târîhi Edirne*, Codex Wien Nationalbibliothek, nr. 1052, vr. 45^a-46^b; *Edirne Vilâyeti Salnâmesi (1310 senesi)*, Edirne 1310, s. 340; *Edirne Vilâyeti Salnâmesi (1327 senesi)*, Edirne 1327; *Edirne Vilâyeti Salnâmesi (1329 senesi)*, Edirne 1329; F. Babinger, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14-15. Jahrhundert)*, München/Wien 1944, tür.yer.; a.mlf., "Dimetoka", *EJ²* (İng.), II, 291-292; H. J. Kissling, *Beiträge zur Kenntnis Thrakiens im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1956, s. 81-84; a.mlf., "Das Manaqibnâme Scheich Bedreddindes Sohnes des Richters von Samâvnâ", *ZDMG*, sy. 100 (1950); Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, tür.yer.; a.mlf., "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enüsü'l-Müsâmirin", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 112; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 136-156; a.mlf., *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 190-200; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 107-109, 150-151; Ph. A. Giannopoulos, *Didymoteichon, Geschichte einer Byzantinischen Festung*, Köln 1975; P. Schreiner, *Die Byzantinische Kleinchroniken*, Wien 1975-77, I, 560; II, 289; C. Asdracha, *La Région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles, étude de géographie historique*, Athen 1976, s. 130-137; Hans-Jürgen Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei, 1864-1878*, Freiburg 1976, s. 258-259; a.mlf., *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei, 1878-1912*, München 1983, s. 44-45, 80-81; G. S. Vogiatzis, *Die Anfänge der Türkenherrschaft in Thrakien und die erste Niederlassungen*, Wien 1987; E. A. Zahariadou, "The conquest of Edirne by the Turks", *Studia Veneziâni*, XII (1970), s. 211-217; Kemal Özergin, "Eski Bir Rûznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *TED*, sy. 4-5 (1973-74), s. 263-290; Machiel Kiel, "Two little-known monuments of Early and Classical Ottoman Architecture in Greek Thrace: Historical and Arthistorical Notes on the Hamams of Timurtaş Paşazade Oruç Pasha (1398) and Feridun Ahmed Beg (1571)", *BS*, sy. 22 (1981), s. 127-146; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2216-2217; Besim Darkot, "Dimetoka", *İA*, III, 589.

MACHIEL KIEL

DİMNÂTİ

(الدمناتي)

Ebü'l-Hasen Alî
b. Süleymân ed-Dimnâtî
(ö. 1306/1889)

Hadis ve fıkıh âlimi.

1234'te (1818-19) Merakeş yakınlarındaki Dimnat'ta doğdu. Bücum'avî nisbesiyle de anılan Dimnâtî'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Mağrib'de fakih Ahmed b. Muhammed es-Sûsî et-Timeccedestî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ömer ed-